

**UNIUN DA LAS RUMANTSCHAS E
DALS RUMANTSCHS EN LA BASSA**

Matg 2015

Charas lecturas, chars lecturs

Quest numer vegn tramess a tuts per posta 'reala'. Agiunt èn l'invit per la radunanza annuala da sonda, ils 6 da zercladur en il *restaurant Neumarkt*, Neumarkt 5, 8001 Turitg ed il cedel da pajament per la contribuziun annuala da commembranza da la URB. La URB è ina uniun in pau differenta a bleras autras. Ins na vegn betg recepì sin fundament dad ina dumonda dad esser commembra ni commember. Ins s'auda insaco latiers perquai ch'ins è rumantsch e viva en la bassa. Gist perquai s'auda a tut quels ch'han pajà en l'onn passà in grond engraziament. Grazia a lur agid ha la URB savì sustegnair musicistas e musicists, auturas ed auturs giuvens cun envidar els als inscuters interrumschs ni cun contribuziuns a lur projects.

A quels che han ina adressa electronica fissan nus engraziavels sch'els laschassan savair a nus quella en cas ch'els n'han betg survegnì il davos numer per mail u sch'els han ina nova adressa. I fiss era flot sche vus faschessas attent autras rumantschas e rumantschs sin la URB.

Ils inscuters interrumschs han enavant lieu en la Giesserei Oerlikon. Proximamain ils 25 da zercladur cun *Diana Joerg*, collavuratura da la Lia Rumantscha e *Riccarda Vedana*, chantadura. Giast dal inscunter dals 3 settember 2015 è *Mario Cortesi*, pledader da la polizia da la citad da Turitg. - Era sche l'invitaziun vegn mintgamai scritta en rumantsch grischun, nagin che discurra là rumantsch grischun, mabain mintgina e mintgin en ses linguatg gist sco il bec e creschi. E quai cun la mira dad emprender adina puspè insatge nov in da l'auter. Tar questa remartga hai jau ma laschè surmanar perquai ch'i dettia glied che na vegnian als inscuters perquai ch'els manegiavan che vegni pledà qua rumantsch grischun.

En l'intervista da quest numer cun *Lucas Casanova* ed en l'artitgel da *Simon Denoth* savais tranter auter leger sur dals quitads che rumantschs en la bassa fan pertutgant la basa economica en il Grischun rumantsch. Era da quella dependa l'avegnir dal linguatg rumantsch.

Il tema dal "Dicziunari da mintgadi" agiuntà sco inserziun è questa giada: "electricidad".

Ciril Berther

Il pled dal president

Charas lecturas, chars lecturs

Ils 15 d'avrigl da quest onn avess *Tista Murk* barmier pudì salvar ses 100 avel anniversari. L' RTR ha onurà il piunier dal rumantsch durant il mais d'avrigl. La Lia Rumantscha ha er organisà in di d'omagi a Müstair, sia patria paterna. A Glion ha ins commemorà el en la biblioteca. Las gassetas han medemamain onurà noss piunier.

L'emissiun "viagiond cul microfon" durant ils onns 60 es daventada legendara. Dal 1959 – 1969 è el stà responsabel per il program da RTR. Daspera quai era el autur, poet, teatrist e bibliotecar. El è stà directur da la biblioteca populara a Berna, ha scrit poesias e numerus tocs da teater e ha fundà l'uniun da scripturas e scripturs rumantschs. Plinavant ha el inizià u fundà pliras bibliotecas en Svizra.

Jau ha emprais ad enconuscher a Tista sco reschissur da teater. Nus seminarists eran impressiunads da sia energia infinita, da ses temperament, da sias capacitads e da sia enorma fantasia sco reschissur. El era in grond stimulader che saveva prender ora da mintgin il maximum da sias capacitads, mo adina cun grond respect ed ina gronda purziun umor.

Ma tge pudain nus emprender da Tista? El ha da ses temp sco in dals emprims empruvà da reunir ils differents idioms rumantschs ed ha sustegnì ils sforzs per il rumantsch grischun, tut ina premissa impurtanta per mantegnair a lunga vista nossa lingua e cultura. Era cun ses instancabel engaschament sin plirs champs da la cultura era el propi in piunier. Ils rumantschs pon sperar sin auters Tistas.

Concernent il diever dals idioms fan l' RTR e la Lia Rumantscha ina grondiusa lavur. Mo era l'URB emprova adina dad unir tut ils rumantschs en ils inscuters interrumschs ad Oerlikon. Era senza vulair esser piuniers, po mintgin da nus vegnir activs en ils sforzs per il mantegniment da lingua e cultura. Cumenzain era nus a vegnir pli activs immediat, mintgin en ses agen ravugl!

Cordials salids voss president Jon Carl

En questa rubrica vegnan a pled persunas rumantschas cun interessantas occupaziuns e vocaziuns.

Oz l'intervista cun Lucas Casanova

Lucas Casanova è oriund da Siat, viva ussa dentant cun sia famiglia ad Oberrüti en il chantun Argovia e lavura a Zug. El è directur da la federaziun svizra per l'allevament e per la tratga da la razza da las vatgas brinas. Lucas Casanova s'engascha era per la vita culturala dals Rumantschs en la Bassa. Dapi blers onns chanta el en il Chor viril rumantsch da Zug.

Lucas Casanova, co vesa Vossa biografia ora?

Jau sun naschì 1961 a Siat e creschì si en ina famiglia da sis uffants, trais buobs e trais buobas. Mes bab era scolast da scola primara. Cun quai che la scola cuzzava mo mez dal onn aveva el dasperas anc in pitschen puresser. Pli tard ha el surpiglià la posta ed engrondì il manaschi puril. La scola primara hai jau frequentà a Siat. Da lez onns devi anc ca. 50 uffants da scola a Siat. Suentar dus onns secundara a Glion sun jau ì a la scola chantunala a Cuir e fatg la matura mercantila.

Sco uffant hai jau sa chapescha emprendì d'enconuscher il puresser. Ordlonder è l'interess per l'agricultura sa dà uschè che jau sun ma decidì per il studi d'agronomia a la scola politecnica federala a Turitg. Suentar il studi hai gì là la pussaivladad da lavurar sco assistent 4 onns en la retschertga e da far in doctorat sin il champ da la genetica quantitativa. Entras la lavur da doctorat sun jau vegnì en contact a l'entschatta dals onns 90 cun "*La federaziun svizra per l'allevament e per la tratga da la razza da las vatgas brinas*". Bun bain 10 onns hai lavurà sco collavuratur scientific tar questa organisaziun a Zug. L'onn 2001 sun vegnì elegì sco directur da quella organisaziun naziunala.

Dapi ils 1988 sun jau maridà cun Erica Caderas oriundamain da Ladir. Ella è scolasta e dunna da chasa. Nus avain trais figls, Flurin è uss 24, Curdin 22 e Marco 17 onns. Els abiteschan anc tar nus a chasa.

Tge è Vossa occupaziun oz?

Sco directur main jau oz *La federaziun svizra per l'allevament e per la tratga da la razza da las vatgas brinas* a Zug. I sa tracta dad in manaschi cun ca. 35 collavuratur. Daspera hai jau differents mandats sin palanca naziunala ed internaziunala. Actualmain sun jau per exempel gestiunari da la organisaziun tetgala da tutt'organisaziuns Svizras da tratga bovina. Ultra da quai sun el cussegl d'administraziun da differentas organisaziuns d'agricultura.

Tge èn las sfidas principalas sco directur da "*La federaziun svizra per l'allevament e per la tratga da la razza da las vatgas brinas*"?

Las sfidas principalas èn il manar la gliעד che lavura qua, segirar la finanziaziun da nossa organisaziun e communitgar cun clients e tgirar la rait da contacts naziunals ed internaziunals. Jau sun savens sin viadi per tener referats e visitar occurrenzas da divers geners.

Sco stais visavi il rumantsch?

Rumantsch è mes linguatg matern ed uschè fitg impurtant. Jau quint per exempel anc adina en rumantsch. Cun quai che mia dunna è er ord da la Surselva discurren nus a chasa rumantsch. Era cun ils uffants. Els discurren detg pulit rumantsch. Quai che curra e passa en terra rumantscha pervia dal linguatg observ jau cun in pau distanza. Quai che pertutga l'avegnir dal

rumantsch sun jau realist. Linguatgs sa sviluppeschan e svaneschan a lunga vista. Rumantsch Grischun è ina necessitad per dar infurmaziuns anoravers enstagl da duvrar il tudestg. Jau chapesch meglier Rumantsch Grischun che Puter e Vallader. Mo Rumantsch Grischun n'è betg il linguatg dal cor per blers rumantschs.

Tge ha il rumantsch purtà a Vus per ils linguatgs che Vus discurreis?

Il rumantsch ha purtà a mai gronds avantatgs d'emprender novas linguas. Profità dad el hai jau per il franzos e talian e schizunt per l'englais. Era sche jau na hai betg in talent spezial per linguas sai jau ma conversar en tut quels linguatgs.

Co s'infurmais Vus da quai che capita en il territori rumantsch?

Jau m'infurmesch tras las medias rumantschas. Nus avain abunà *La Quotidiana*. Lura mir mintgatant la televisiun rumantscha. Radio rumantsch tadlain nus plitost pauc. Natiralmain èn era ils contacts cun amis e parents dal Grischun impurtants per m'infurmar tge che curra en terra rumantscha.

Quant impurtant èsi da dar vinavant il rumantsch a nossa proxima generaziun?

Dar vinavant il linguatg è fitg impurtant. Mo uschè ha il rumantsch ina schanza da survivor. Il rumantsch è sco gia ditg d'avantatg per auters linguatgs. Ins astga esser losch da quel. Uschè constat per mai il slogan da la Lia Rumantscha: *Tgi che sa rumantsch, sa dapli*. Dentant da fitg gronda impurtanza per il survivor dal linguatg è – ni fiss – ina meglra basa economica en terra rumantscha. Mo sche quella è dada, datti avunda plazzas da lavur en las valladas rumantschas. Quels èn la basa per famiglias rumantschas en vitgs rumantschs ed uschè per il futur rumantsch.

Lucas Casanova, grazia fitg per l'interessant discurs.

Ciril Berther

„miaEngiadina – giraun alpin tuttavia betg!“

Fibra da vaider per l'Engiadina

Ils 6 da zercladur vegn ad avoir lieu la radunanza annuala da l'URB a Turitg. Quest onn avain nus il plaschair da beneventar a *Jon Erni*, oriund da Tschlin e Scuol, ed oz in Rumantsch da la Bassa, domicilià a Thalwil ZH.

Sar Jon vegn ad ans preschentar „miaEngiadina“, in project visiunari ch'è en stretg connex cun sia professiun e ses sector da spezialisaziun, numnadamain la telecomunicaziun e l'informatica. Actualmain lavura el tar Microsoft Svizra nua ch'el fa part da ses gremi directiv.

Avant che explitgar da tge ch'i sa tracta tar "miaEngiadina", ina dumonda: as regurdais Vus anc d'in term che avant circa 10 onns aveva chaschunà irritaziuns en noss pajais? Quai era il „giraun alpin“ – l'uscheditga „alpine Brache“. Questa expressiun trida è vegnida menziunada en in studi da l'ETH per caracterisar ina zona da plaun declin economic en las Alps svizras. Tranteren dettia bain resorts alpins e internaziunals sco San Murezzan, Tavau, Zermatt u Gstaad. Ma en la regiun dal Gottard ed en parts dal Valais e dal Grischun existia però in grond vid cun pauca potenza economica ed ina bassa valur agiuntada. La depopolaziun en questas valladas saja in process natiral cunter quel ins na duess betg cumbatter.

A la fin n'hajan las subvenziuns decennis a la lunga betg pudì impedir la perdita da dinamica. Ed en pli na stoppia ina retratga da questas valladas betg represchentar ina perdita. Anzi, questas cuntradas possian vegnir duvradas da generaziuns futuras, sche la stgarsezza da terren en la Bassa creschia anc dapli.

Pia betg ina situaziun da partenza legraivla. Tant pli era jau cun buna speranza avant in pèr emnas, tadlond per l'emprima giada sur dal project "miaEngiadina". Propi ina chaussa remartgabla che savess pussibilitar novas perspectivas per l'Engiadina e stgaffiss in fundament durabel per sia economia.

Concret vai per colliar l'entira Engiadina Bassa ed ina part da l'Engiadina Ota ad ina rait cun cabels da fibra da vaider. Tras quai fiss la sveltezza da l'internet la medema en la val sco a Turitg u en auters lieus da la Bassa. Tgi che manegia che questa interpresa saja mo in luxus per internetjunkies sa sbaglia malamain.

Nagin ha survesì che adina dapli en nossa vita ha lieu en l'internet, professionalmain sco era privat. Ultra da quai vegn il volumen da datas a muntar cuntinuadamain en ils proxims onns. Tgi che na po betg suandar vegn laschè davos. Deplorablmain èn gia oz ils custs per il upload – il chargiar si da datas – 16 giadas pli aut en Engiadina sco en quellas parts dal Valais nua ch'igl è gia ina rait cun fibras da vaider. Nagina interpresa vegniss sin l'idea da sa domiciliar en il lieu nua ch'ins sto pajar 16 giadas dapli per volumens da datas.

Plinavant prevesa il project "miaEngiadina" la creaziun d'in center d'innovaziun, l'uscheditg „Mountain Hub“. Là vegnissan lantschads divers projects ed ins pudess porscher servetschs da IT a firmas ed a privats. Ma ins pudess era realisar novs models da lavur sco per exempel far il Home Office en l'Engiadina per ina firma en la Bassa. En il temp da mobilitad creschenta ed il cloud computing tutgan quests projects natiralmain la dretga noda.

E “miaEngiadina” ha effectivamain bunas schanzas per superar ils emprims obstachels. La grupp da pilotadi sa cumpona da Philipp Gunzinger, Not Carl, Walter Bernegger e da Jon Erni – tuts cadens versads en ils secturs da la sanadad, energia ed IT. Ma era il chantun ed auters acturs stattan davos il project, en quel els investeschan totalmain stgars in milliun francs. (Infos: www.facebook.com/miaEngiadina)

L’expressiun „miaEngiadina“ fa atgnamain dapli endament la protecziun da la patria co rait da fibra da vaider. Quai è dentant il punct decisiv – i na sa tracta betg mo da cabels, mabain da l’avegnir d’ina val.

“miaEngiadina” na dispona anc betg d’ina pagina d’internet, ma sia grupp sin facebook quinta gia dapli che 1’200 commembers. Dapi l’emna passada sun jau era in da quels. E bainbaud forsa era Vus?

Simon Denoth

Radunanza generala da la GiuRu a Turich

„Ueiuei, uossa as dai ün ruc e gni eir. Quai vegn superlessig, impromiss! Appigaloppi, zaczac.“ Uschè tunava sin facebook l’appel per sa participar a l’occorrenza ‚Radunanza Generala‘. E pelvaira, 12 persunas han chattà la via tar l’ustaria Carl II Grand amez Turitg.

Cun in pretact musical da *Lisa Dermont* e sia ukulela ha la radunanza generala da la GiuRu per l’on 2015 cumenza in sonda, ils 11 d’avrigl, a las trais. Plain forza e motivaziun ans vain nus ruis bunas 2 uras tras tractandas interessantas e vivas sco er tras las tractandas obligatoricas main agreablas. Ideas ed imputs dals participants èn vegnì documents ed uschia ha la suprastanza pudì profitar dals buns discurs e dal sustegn dals preschents. En pli ha in represchentant da l’organisaziun 72 uras preschentà lur project ed ans sustegnì cun tips da sia vart.

Per vegnir tals resultats ils pli impurtants da la radunanza è da menziunar il midament en la suprastanza, la quala sa cumpona nov da sis commembers. Il nov president da la GiuRu ha num *Uolf Candrian*, in sursilvan. Sche restain gist tals represchentants da la lingua sursilvana, Flavia Hobi resta vinavant assessura, *Maurus Bundi* vicepresidente. La precedentia presidenta engiadinaisa *Alina Müller* ha surpiglià il post da la cassiera, sin quai è *Melanie Häfner* daventada assessura. Natalia Salzgeber resta, sco fin ussa, actuara. Cun questa scumparta da posts en la suprastanza na è be egualisada la quota dals sursilvans e dals engiadinais, mabain er quella dals students e dals mastergnants omadus 3:3, dimena ina buna cumposiziun.

El 2015 è en pli vegnì numna per l’emprima giada in commember d’onur, numnadamain *Gion-Andri Cantieni*. Ses grond engaschament ans è in sustegn indispensabel, per il qual nus al essan fitg grats. Resultats ulteriurs

ed infurmaziuns pertutgond las occurrenzas ed ils projects, sco er il protocol cumplet, po ins leger sin la pagina d'internet **giuru.ch** u mintga emprim venderdi al mais sin la pagina **vuschs giuvnas** en La Quotidiana.

El num da la suprastanza da la GiuRu, l'actuara *Natalia Salzgeber*

Inscunter interrumentsch

Gievgia, ils 25 da zercladur 2015, a partir da las 19.00

Giesserei Oerlikon, Birchstrasse 108, Zürich-Oerlikon

Giasts da la saira: *Diana Joerg, collavuratura da la Lia rumantsch e Riccarda Vedana, chantadura.*

Proxim inscunter: 3 da settember 2015 cun Mario Cortesi,
pledader da la polizia da la citad da Turitg

„Las flurs dil di“

Teater rumantsch dad Arno Camenisch a Turitg

Mesemna, ils 5 e sonda, ils 6 da zercladur en il teater Keller 62,
Rämistrasse 62, 8001 Turitg, reservaziun: telefon 044 253 27 55
e-mail: reservation@keller62.ch

Famiglia Sursilvana Zug e conturn

Gievgia, ils 2 da fenadur 2015

Margis, ils 15 da settember 2015 ca. allas 19.30

Mesjamna, ils 2 da december 2015

Cerca duas jamnas avon survegnis vus in'invitaziun pli detagliada

Contact; Lidia Deuber-Casutt: 079 305 07 10 ni

Marionna Schwerzmann-Desax: 079 484 06 79.

Rumantschas e Rumantschs al Lai da Turitg

Venderdis, ils 3.7.2015: Sera cun bastiment sin nies bi lag da Turitg

Venderdis, ils 11.9.2015: Sera taliana cun pasta e boccia a Männedorf

Venderdis, ils 6.11.2015: Sentupada ell'ustria Bahnhof-Post a Männedorf

Contact: Barbla Brunner tel. p. 044 920 2867, natel 079 286 02 76

Astrid Decurtins tel. p. 055 243 13 21, natel 079 236 04 35

mail: astrid.decurtins@bluewin.ch

Sursilvans a Solothurn

Gievgia, ils 21 da matg; Gievgia, ils 24 da settember allas 14.00-17.00

Gievgia, ils 26 da november naven dallas 19.00

Allmendstrasse 10, 4512 Bellach; tel. 032 618 32 33

Dumengia, ils 23 d'uost 2015: Solver

Informaziuns: Alfons Tuor, telefon: 032 618 23 08 / 079 138 64 25;

Maria Barla Féraud, telefon: 032 623 10 50 / 079 395 77 2

Rumantschs ladins dal Rigi

Venderdi, ils 22 da meg 2015 a las 18.15: Visita da la scoula media da sport a Engelberg e zieva tschaina al restaurant Bänklialp.

Venderdi, ils 29 da meg 2015 a las 20.00: "Da cumpagnia" cun RTR a Turitg Leutschenbach.

Giövgia, ils 25 da gün, Inscunter interrumentsch cun las soras Carla e Diana Jörg en la Giesserei, Oerlikon

Venderdi, 21 d'avoust a las 18.30: "Tschaina Iberica" fatta da Stefan e Prisca Schweiger, Baar

Giövgia, ils 3 da settember: Inscunter interrumentsch cun Caspar Nicca, musica e Mario Cortesi, pledader da la pulizia da Turitg.

Venderdi, ils 11 da settember: Gö "la boule" Men Vital prepara sieus buns tschiangiers

Infurmaziuns sut: www.rumantschsladinsrigi.ch

Universitad da Turitg - Colloqui rumantsch Semester d'atun 2015

*Auturas ed auturs cun lur novas publicaziuns
en discussiun cun Mevina Puorger*

15 settember 2015: Angelika Overath: Poesias dals prüms plets

13 october 2015 : *Iso Camartin e Schimun Murk* davart:
Tista Murk: Mussavia e pionier rumantsch

17 november 2015: *Schimun Vonmoos* davart Schimun Vonmoos
(1868-1940): Il corn da puolvra dad Abraham ed oters raquints

Ils colloquis han lieu da las 18.15h a las 19.45h
a l'Universitad da Turitg, edifizii principal
(per infurmaziuns: mevina@rom.uzh.ch / tel:078 772 32 28)

Impressum:

Redacziun: Ciril Berther

Contribuziuns pon vegnir inoltradas fin in mais avant la proxima ediziun a:
Ciril Berther, Mülistatt 12, 8955 Oetwil a.d.L.

Tel. 044 748 50 65, e-mail: cirberther@bluewin.ch

Ulteriurs Fegliets pon ins retrair tar:

Lia Rumantscha, Via da la Plessur 47, Chascha postala, 7001 Cuir
Tel. 081 258 32 22, e-mail: liarumantscha@rumantsch.ch

Il Fegliet pon ins era telechargiar da l'internet: www.uniun-urb.ch

Data da l'ediziun: matg 2015

Data da la proxima ediziun: settember 2015